

És ez így tartott, míg a tábor tovább mozdult. Ekkor látták át a tisztek, hogy Fazekast nem vala okuk kinevetni.

Debrecen hajdan korban öreg papját Lukácsot megénekelte, és rendén vala.

Debrecen Csokonayát nem felejté, számára emléket, költség hiánya miá nem érdemeihez mértet állítottatott, s egy ottani tudós oktató (néhai Péczeli József) nagyobbszerüt is tervezett. Csokonaynak Rómában márványból faragott ideál szobra, melyet Ferenczi, hazánkfia jutalomkivánás nélkül készített, a főtanoda termében áll. Minapében Debrecennek két lelkes ifjai folyólapot indítottak meg, s azt a költő iránti hála jeléül Csokonai nevével czimezték.¹ És ez rendén vala.

Debrecen Fazekas Mihályára, a meghaltra hogy emlekezne, még eddig külső jelét nem adta. És ez (bocsánat a szabad szónak) nincs rendén!²

Közli: DR. BARCSA JÁNOS
tanár.

HORVÁTH MIHÁLY LEVELEI BAJZA JÓZSEFHEZ.

A M. Nemz. Múzeum könyvtárának irodalmi levélgyűjteményéből alább közlendő levelek több érdekes adatot tartalmaznak Horváth Mihály kiváló történetírónk irodalmi pályájának első időszakára s ennek kapcsán az akkori irodalmi és sajtóviszonyokra vonatkozólag. A Bajza József szerkesztői arczképén is erősebbé válik egy-két egyébként már ismert vonás.

I.

Pozsony, 1839-ki nov. 15-kén.

Tekintetes szerkesztő Ur!

Nem gondolám, hogy egy hamar nyerhetek időt a' Vázolatok' folytatására, azért voltam bátor az utóljára beküldött fordított czikkkel, melly rég elkészülve hevert papirosaim közt, kedveskedni. Mivel azonban reményemen fölül jutott illy nemű munkákra időm, 's ez alatt a' Vázolatokból egy korszakot ismét elkészíthettem, szeretném, ha az ide melékelt cikkelyt a' multkor beküldött fordításnál előbb méltóztatnék Kegyed közre bocsátani.³

A' tegnapelőtti kerületi ülés hihetőleg Kegen nagy következményeket vonand maga után. Azt határozá t. i. a' többség, hogy addig a' már fel is hívott hadi kormányzóval bele sem kezdenek a' katoná-állítás és

¹ 1850-ben jelent meg egy lap: Csokonai lapok czímen.

² Néhai Kiss Lajos (Kiss Imre fia) orsz. képviselő beszélt, hogy Fazekas, szép *Nyári Esti Dal*-át hidegtelek korában írta s barátjának, Kiss Imrénék, ezzel a czédulával küldte meg, melyet szó szerint jegyzett be példányomba: »Debreczen, Június. Míg az Ipecacuana dolgozott bennem, írtam ezen verset; nézze meg kend, mit mond rá?«
sz.

³ Vázlatok a' magyar népiség történeteiből. Athenaeum 1839—1840. évf.

élelmezés iránti értekezésbe, míg a' szollásszabadsági sérelem, mélyet tárgyazólag már két izenetet váltottak a' táblák, orvosolva nem leend, vagy legalább míg az e' tárgyú főírást a' fő RR. át nem bocsátják. Ez most a' legérdekesebb országgyűlési ujdonság.

Reményilem, nem sokára leszen szerencsém Kegyedet Pesten személyesen tisztelhetni, addig is szives hajlandóságába ajánlott, tisztelettel vagyok

Kegyednek

alázatos szolgája
Horváth Mihály.

II.

Abony, 1841. febr. 27.

Igen tisztelt barátom Uram!

Nékem is volt már eszemben, hogy jó volna a' kérdésben forgó értekezésben a' democratia szót, mellytől annyian borzadnak, mással pótolni 's ez által az értekezés megjelenését lehetőbbé tenni.¹ S írtam volna is már ez iránt Kegyednek, ha az a' gondolat vissza nem tart, hogy talán már volt is censura alatt 's visszavetettet 's így minden fogás későn jó. Örültem midőn Kegyed becses sorait olvasva saját gondolatomat olvastam ki belőlük. Nem csak felhatalmazom tehát, hanem kérem is barátom Uramat, sziveskedjék a' mondott szóban megtenni a' változtatást sőt a' szövegben is, ha a' szóváltoztatás úgy kívánná.

Mi a' nevelői tisztet illeti: mindenek előtt igen szépen köszönöm kegyednek irántami figyelmét 's miattami fáradságát; de előbbi határozatomtól, bár, megvallom, szépek is a' föltételek, el nem állok. Eltökélt akaratom egyedül magányhivatalt nem viselni többé. De most jut valami eszembe. Bécsben két magyar nyelvtani cathedra üres, Kis Pál és Márton József halála után, egyik gondolom az egyetemben, másik a' Therezianumban, s mint hallám mind kettő fizetéstelen, — 's így könnyen elnyerhető. Egyedül azon feltétel alatt vállalnék tehát nevelést, ha a' gróf teendő folyamodásom következtében valamelyiket e' cathedrák közül számomra megszerezné. Azonban Karácsony urat — méltóztassék ezt neki tudtára adni — Pestre mentembem mulatlanul meg fogom látogatni, 's vele ez ügyben személyesen szólni.

Épen most olvasom a' hirlapokban, hogy Csató Pál meghalt. Szegényt mire vitte a' Polémia! Ha ebbe nem ártja magát, hihetőleg neki sem árt vala a' bú 's bosszúság üző kancsó. — Én jobb hiában, Schillernek Rousseau emlékére írt sírverséből ezen verseket írnám sírormára:

»Fried' und Ruh den Trümmern deines Lebens!

Fried' und Ruhe suchtest du vergebens,

Fried und Ruhe fandst du hier!«

Gondolja barátom uram! a' mult postán vettem levelét az egyetemi helyettes hitszónoknak, azt írja, hogy felőlem az a' hir szárnyal

¹ Megjelent »A' néperdekek' kifejtése honunkban« czím alatt Athenacum 1841. évfolyamában.

Pesten, miképen én az académiá valamelyik gyűlésében egy értekezést olvasván föl, a' catholicismus és papság, különösen pedig a' pápa ellen keményen kikeltem légyen; miért bennem a' hallgatók közül is többen megbotránkoztak. Lehet, hogy neszét hallották a' Kossuthnál levő 's a' Pesti Hirlapban megjelenendő értekezésnek, mellyben azonban igen is a' vallás *mellett* szólalok fel, 's ellene ha tetszik, az igaz érdekét, melly a' valláséval egy, nem ismerő 's világi hatalmat igénylő hierarchiának. De hogy ezt én irom, mert a' czikk álnév alatt jó ki, köztünk maradjon.¹ Egyéb iránt isten áldja Kdet, kinek vagyok

őszintén tisztelő barátja
Horváth Mihály.

III.

Bécs 1841. decz. 11.

Igen tisztelt barátom Uram!

Jerney barátom által bátor valék Önt kérni, sziveskednék lapjait ezután Bécsbe küldeni. Ő megírja Önnek azon válaszát, hogy Bécsbe csak azon lapok engedtetnek járni, mellyekre itt tétetett az előfizetés. De ez nekem igen nagy zsarnokságnak látszék, kivált azon esetben, ha a lap, mint nekem, Önök szivességéből, ingyen jár. Miként s mi joggal kényszeríthet engem valaki fizetni azért, mit barátaim ingyen adni sziveskednek? Hevülten e gondolattól s az ellenkező eset méltatlanságától, magam akarnék a' dolog végére járni. Elmenék a' postára s kérdezősködém. És ott kívánságom szerinti választ nyerék; azt mondák t. i., hogy e szabály alá csak a' politikai hirlapok vannak vetve, mellyek némelyikénél, mint a' Pesti Hirlapnál még a' bejáratható példányszámok vagy inkább példányok számai is szorosan meg vannak határozva. E szabály azonban az Athenacum és Regélő-re, mellyről hasonlókép tudakozodám, nincsen kiterjesztve, s csak a' stempelbér tétessék le, a lap isten nevében járhat. Ez reám nézve annál kellemesebb válasz volt, minthogy Somlyóvárról alig kaphatnám meg 6 hónapi itt lakásunk alatt kétszer az oda szánt lapokat s mennél sajnosabban venném 2 vagy 3 hónapi hiányát literaturánk ezen jeles termékének. Igen szépen kérem tehát Önt sziveskedjék azt a' jövő félévben hozzám Bécsbe küldeni. (Lakásom: Leopoldstadt, Jagezfeile No 535.) Igen lekötelez Ön, ha a' mondottakat s lakásomat is közlendi Garay urral, kinek lapját szinte vágyva várom.

Itt küldök egy kis csekélységet az Athenacum számára, ha Ön azt fölvenni s a' censura átbocsátani jónak tartja. Fájdalom, annyira el vagyok most foglalva, hogy e tárgyban kívánságomnak s talán Önök várakozásának is, még egy ideig, míg t. i. dolgaimon tágithatok, meg nem felelhetek.

Ön volt, tisztelt barátom, egyik közbejárója helyzetem mostanira változásának, s azért talán kívánná tudni, beteltek e a' remények? Ime hát a' legnagyobb rövidséggel. A' gróf és grófné, mennyire velem viszonyban állanak, jó emberek s a' gyermekeikre fordított fáradságot is tudják

¹ Megjelent Horváth Mihály neve alatt a' Pesti Hirlap 1841. évf. 28. (márcz. 7.) számában »Nyílt levél a' káplánok megveszazavati jogáról« czimmal.

némileg méltányolni; s miért kedvemét keresik is. De a fiukkal sok a bajom; mondhatlanul el vannak s pedig minden tekintetben hanyagolva 's nem győzők eléggé csodálkozni, miként nézhatték ezt eddig a szülék. Egyik már 12 éves és eddig a szó szoros értelmében semmit sem tanult, tánczot és rajzolás és zenét kivéve; mit most annál nehezebb helyre-pótolni, minthogy az eddig szabadon, kénye kedve szerint, munka nélkül felnőttek a szorosabb tanulás épen nincs innyére.

Jászaival már valék, de Gévayt háromszori keresésem után sem találhatám.

Kérem Önt, sziveskedjék üdvözetemet pesti barátim s ismerősim-nek áltadni, ki is szives indulataiba ajánlott vagyok Önnek

tisztelője
Horváth Mihály.

IV.

Somlóvár, 1843. jún. 22.

Igen tisztelt Uram,

Itt küldök egy kis replicát Baksay Dániel bírálátára, ha azt méltónak találná Kegyed az Athenaeumba fölvenni.¹

»A Magyarok története« 2-dik kötete mintegy 2 hét mulva kikerül a sajtó alól; ha tehát épen lenne Kegyednek üres helye, kérem igtassa be rövidke hirdetését.

Még egy iránt bátorkodom kérni kegyedet: a Pesti Hirlap és Jelenkor hozzám, ki azokra Bécsben fizettem elő (a Pesti H.-ra saját-képen nem én, hanem Grófom) — még mind Bécsből s így igen későn és rendetlenül jár: kérem tehát Kegyedet, legyen szives a posta hivatal-nak megizenni, hogy ezen túl mind a kettőt egyenesen Somlóvárra küldje.

Egyébíránt szives indulatiba ajánlott vagyok

tisztelő barátja
Horváth M.

V.

Somlóvár, 1843ki Aug 1.

Tisztelt barátom Uram!

Kegyed érettem fáradozni sziveskedett, hogy a nevelői tisztet gróf Erdődynél elvállaljam. Tökéletesen meg vagyok győződve, hogy azt Kegyed szives jó akaratból és sorsom iránti részvétből cselekedte. E meggyőződésemmél fogva Kegyednek irántami szives jóindulatáról, bátorkodom tehát most teljes bizalommal kérni Kegyedet, hogy e hely-ről, melyre föl nem kérve segített, most fölkerve elmenni segítsen; mert hosszas meghányás után eltökélt akaratom inkább favágással keresni mindennapi kenyeremet, mint tovább a nevelői pályán maradni. Mi vitt legyen ezen elhatározásra, itt hosszú volna elmondanom; erről, ha tudni akarná Kegyed, szemben bővebben. Most csak a módról, melylyel innen menekülhetem. Pap lévén, állapotom iránt függetlenül nem intézked-hetem s pedig annyival inkább nem, minthogy szegény is vagyok.

¹ Megjelent az Athenaeum 1843. évfolyamában. (II. cz.)

A megyébe visszazamenni s egy falusi fárába temetkezni nem akarok. Pesten kell élnem, hogy tanulmányaimnak, munkáimnak élhessek; de ott csak hivatal után fogok élni. Szalaytól magától hallám, hogy lemond a segédjegyzői tisztségről. Ezt volna legforróbb kívánságom elnyerni. Tudom, hogy Lukács az által, hogy e tisztséget most helyettes-képen viseli, féllábát már reá tette; de ha Kegyed s barátai, felekeze-tünk akarja, én mind e mellett is győztes lehetnék. Lukács erre oly nagyon nem szorult, megélhet nála nélkül is, nekem ez hihetőleg az utolsó horgony, melly a falusi paraszt életbe süllyedéstől visszatarthat. Igaz ez nem eldöntő argumentum hivatalkeresésnél, hol csak érdem s képesség nyom valamit. Képességemről más ítéljen; jó akaratomról min-denkit biztosíthatok. Bizodalmasan kérem tehát Kegyedet, tegyen a jövő nagy gyűlésig lépéseket barátainál, hogy e tisztségre megválasztassam. Kegyedre hallgatnak s így Kegyed sokat tehet. Ha talán volna valaki, ki csak azért nem akarná szavát reám adni, nehogy avval egyszersmind igényt is adjon valahára a titoknoki hivatalra, mellyre alkalmasnak nem tart, kijelentem, hogy én ismervén tehetségeim csekélységét, a titok-nokságra magam sem vágyódom s a jegyzői helyzetben sem fogom azt igényleni, mellyet sokkal terhesebbnek képezek, mint sem kívánatosnak találhatnám. De különben is nem látom szükségét annak, hogy a titoknok mindig s egyedül jegyzőből választassék.

Midőn azonban Kegyedet szives közbenjárásáért felkérem, nem mulaszthatom el az iránt is megkérni, hogy ezt a lehető legnagyobb titokban tenni sziveskedjék; mi szerint csak azok volnának most a gyűlés előtt felszólítandók, kiktől a dolog tovább nem megy. Sőt még legtanácsosabb lenne az ügyet úgy intézni, mintha az egyedül Kegyed véleményéből s óhajlásából, nem pedig az én felkérésem következtében történnék. Igen igen érdekemben fekszik, hogy a grófi ház szándékomról addig semmit se tudjon, míg az nem sikerül. Ha megtudná is, mit az académiái tagok az ország minden részében elszortsága s minden ren-düekkel közlekedése alig enged eltitkolni, kevésbé káros következtésű volna reám nézve, ha úgy tudná meg, hogy barátaim bizodalma akart megtisztelni a tisztséggel s azt nem magam kerestem. De hát, kérdi Kegyed, mi okom van eltitkolni, miután magamat tökéletesen elhatározva lenni mondtam lelépni e pályáról? Egyedül az, hogy pap lenni többé nem akarok, tünnék tehát, ha nem sikerülne a jegyzőség, míg tünnének, s addig míg valamelly más hivatalt nyerhetnék. Kilátásom van az egyetem könyvtárához jutni custosnak; de ez mint b. Mednyánszkytól értesültem még pár évig is függőben marad. Annál inkább óhajtanék pedig most a jegyzőségre jutni, hogy idővel az örségre bátrabban tehessek lépéseket, mi innen most sokkal bajosabb volna — úgy hogy titokban maradjon — mint a jegyzőségre törekedni. Ha pedig egyszer megtudják, hogy lépéseket teszek házuktól elmenni, becstüllel abban többé nem is maradhatok.

Mindenekelőtt arra kérem Kegyedet, sziveskedjék engem minél előbb tudósítani: lehet-e az óhajtott tisztségre reménységem, valamint arról is, hogy mikor tájban fog az idén összehivatni az académiá.

Egyébiránt kérésemet megújítván s magamat szives barátságába ajánlva tisztelettel vagyok

Kegyednek

tisztelő barátja
Horváth Mihály.

VI.

Bécs 1847-ki febr. 3-kán.

Tisztelt kedves barátom,

Bár szívesebben vettem volna Kegyedtől a kidolgozandó tárgy megválasztását, mert így talán biztosabban számolhattam volna tetszésének megnyerésére. A választásra mind azáltal magam is kész vagyok sőt választottam is már egy párt, ha Kegyednek tetszenék valamelyik. Tárgyaim nem a régiebb korból valók. Okleveleket ugyan már régtől fogva gyűjtök, de a régiebb korban még sem találtam oly tárgyat, melyet gyűjteményemből több összefüggő uj adattal felvilágosítani képes volnék; uj fürkészetre pedig, ugy hiszem, idő most nincs, mert ha jól emlékszem, Kegyed Martius elejére kívánta a munkát. De különben is ideje már, hogy újabb korunkat is válasszuk fejtegetésünk tárgyává. Ezt az írók eddig mindnyájan noli me tangere virágnak, afféle csalálynak vagy tüskének tartották, mellyhez nyulni sem lehet s ez okból ifjuságunk tán kevesebbet is tud Ferencz kormányja történeteiből, mint akármelyik Árpád-királyéból. Én tehát két tárgyat adok elébe Kegyednek, válasszon közülük, egyik Martinovics összeesküvése, másik az 1802ki országgyűlés története. Érdekes mind a kettő már csak ujságánál fogva is. Amarról alig tud egyebet a közönség, minthogy vagy hatan lefejeztettek, emerről a kinyomtatott diarium sorai közöl kell kiolvasni a valót, mert épen az nincs benne, mi a gyűlést érdekessé, zajossá tette. Olvasván a diariumot azt hiszi az ember, hogy annál csendesebb gyűlést sem tartott még a magyar, pedig alig volt még a legujabbak közt is zajosabb, érdekesebb annál. Martinovicsról én sem tudok mindent, de tudok sokat, mit tán csak kevesen tudnak, mert birom Szirmay Historia Jacobiner (*sic!*) című munkáját s Kazinczy Ferencz jegyzeteit azon munkára.

De akármelyik tárgyra esik is Kegyed választása, a dolgozat mégis olyan lesz, hogy az alá *most*, midőn épen hivatalt kérek, alig irhatom nevémet. Most nagyon ügyelnek a kinevezéseknél a pártra, elvre s úgy hiszem bolondság volna egy kis értekezés miatt elesni reményemtől, melly ha teljeseedik, egész életemre tisztességesen el vagyok látva. Különben is a mennyiiben névre is van szüksége a könyvnek, megadja azt neki Kegyed neve. Ez eléggé ismeretes már arra, hogy kezeskedhessék az alatta kijött könyv becséért. Ez okból tehát álnév alá szeretnék az egyszerű bűni.

Kérdezi barátom, hogy áll ügyem? Reménységem van ugyan, mert hiszen a cancellaria egymagamat terjesztett fel kinevezés végett. Mivel azonban a concursus már ki van hirdetve, oda fenn úgy vélekedtek s határozták el, hogy az már tartassék is meg. Engem azonban felmentettek alóla. Így hát több időre elhalad a kinevezés.

Becses válaszát mennél előbb elvárván vagyok Kegyednek
Lakásom: öszintén tisztelő barátja
Wieden, Adler Gasse Horváth M.
No 777.

VII.

Bécs 1847-ki mart. 4-kén.

Tisztelt kedves barátom,

Ime itt küldöm az 1802-ki országgyűlésnek ígért vázolatát. Örülni fognék, ha azt Kegyed méltónak találná a fölvételre kiadandó Zsebkönyvében.¹ Iparkodtam lehetőleg rövid lenni; mi tán ártott is a dolgozatnak. Számításom szerint mintegy másfél ivet teend nyomtatva, olly alakban, minőben a Világtörténelem nyomtattatik; minél fogva, ha az alak kisebb lesz is, két ivnél többre nem fog terjedni.

Ez alkalommal szívesen szolgálnék a nádor felett tartott beszédem példányával is, ha az már ki volna nyomtatva. A cancellár mindjárt elmondása után magához kérte, s azóta többszöri kérésem után sem juthattam még kéziratomhoz, hogy azt kinyomathatnám; pedig már ujságérdekét is, melly illyféléknek legtöbb becset ad, jóformán elvesztette. Nem tudom csakugyan nem ér reá censealására, mint mondatik, vagy csak azért halogatja, mivel kinyomtatni nem akarja?

Isten Kegyeddal. Tartsa meg becses jó indulatában

öszintén tisztelő barátját
Horváth Mihályt.

ARANY JÁNOS LOSONCZI ISTVÁNJÁNAK FORRÁSA.

Nem sokkal Murány Ostromának megjelenése után (1848. április elején) vállalja el Arany János Petőfi biztatására Vas Gereben mellett a Nép Barátja társszerkesztőségét; a lap 1848. június 4-től fogva vasárnaponként jelent meg, de Arany neve csak 1849. februáriusáig szerepel rajta mint szerkesztőtársé. Minthogy nem tartózkodott Pesten, a tulajdonképeni szerkesztő Vas Gereben volt; ő maga néhány cikknek és költeménynek közlésén kívül nem igen vett részt a lap vezetésében, annál is inkább, minthogy Vas Gereben csakhamar olyan irányban szerkesztette, hogy Arany már két hónap múlva vissza szeretne volna vonni nevét (v. ö. 1848. aug. 12-ikén Petőfihez intézett levelét). Arany terve szerint a Nép Barátja: »valóságos szépirodalmi és politikai lap lenne, minek olvasása által a nép folyvást figyelemmel kísérhetné a napieseményeket, . . . a versek a népiességig egyszerűek legyenek, de nem csupán népdalok, hanem kissé emelkedettebb költemények is, hogy általuk a nép nemesedjék, . . . szerkesztője . . . igyekezzék, hogy versében inkább költői becs legyen, mint hosszú kegyes oktatás«. (Petőfihez jún. 30.) Legyen ez a lap »a népköltészet művészi organuma, mely

¹ Megjelent az Ellenőr, politikai zsebkönyvben (1847) Tinódy álnév alatt.